

HAMVAS BÉLA

Paradoxon az igazságtalanságról

Az *Életünk* 1987-es emlékszámaának változata.

<http://hjem.get2net.dk/hamv.laz/HamvasParadoxon.html>

1.

Mivel úgyis csak arról érdemes beszélni, amiről nem szabad, miért ne kezdjem azon, ami a legveszélyesebb?

Szerencsére abban a helyzetben vagyok, hogy erre a célra külön új mufajt tudok alapítani. Az új mufajt azokról az angol és amerikai falatozó- és ivóhelyiségekről, ahol az emberek néhány percre diskurálni leülnek speak-easy-nek nevezem el. A speak-easy minden esetben fenntartja magának a jogot arra, hogy szubjektív legyen, sőt, hogy mások befolyásolásától kifejezetten tartózkodjék. Ez benne a tökéletesen új. Bizonyos tekintetben a superessay-nek felelne meg, legalábbis abból a szempontból, hogy az oktató hangnak még a látszatától is tudatosan óvakodik. A speak-easy senkit sem kíván meggyőzni, és bennem, azt mondhatnám, ellenállhatatlan kényszeruségre éppen a nagyszakállú tudományos és arrogáns világnézeti tanulmány pozitív ellenhatásaként keletkezett. A régi essayt azért voltam kénytelen feladni, mert az bármilyen szerény lett legyen is, még mindig tulságosan oktrojált. Éppen ezért puerilis [éretlen] mufajnak tartottam, amely tele van hátsó gondolatokkal, problematikadialektikával és szillogizmussal. A speak-easy ezzel szemben a felnőtt ember mufaja. Irálya a másik ember szabad véleménye iránt való feltétlen respektusból fakad s ezt a maga részére is természetesnek tartja. Eszébe se jut, hogy valakit érvekkel lerohanni megkíséreljen, hiszen feltételezi, a maga véleménye minden felnőtt embernek amúgyis megvan. Már abból, amit eddig elmondtam, világosan látható, hogy a speak easy egyetlen dolgot óhajt: szubjektívan autentikus kíván lenni. Mivel véleményemmel teljesen egyedül vagyok, ez arra int, hogy megfontolt legyek és felkelti bennem a kimondott szó iránt való személyes felelősséget. Véleményemet nem azért mondom ki, hogy híveket szerezzek, hanem azért, mert mint mindenki, aki egészséges, szociális és közlékeny lény vagyok, és a beszélgetés rendkívül érdekel. A be nem vallott szándékok hatását így a minimumra tudom csökkenteni, és azt a hangot használhatom, amit csak olyan emberek társaságában tudok, akik felől biztosan tudom, hogy nem fognak denuncálni. Nincs mögöttem se tétel, se doktrína, se tudomány, se világnézet. Emberi szubjektum vagyok, aki aki szeretné megfogalmazni, hogy a dolog miképpen is áll.

Kung-ce azt mondta: tudom, amit tudok, nem tudom azt, amit nem tudok. Őszintén szólva ez nekem sok. Még Szókratész meghatározását is túlzottnak tartom, aki tudvalevőleg így szólt: egyetlen dolgot tudok, hogy nem tudok semmit. Ó, milyen jó lenne legalább ezt tudni! Ha speak easyt tartok, számomra még Montaigne sem elég rugalmas, amikor főkérdését kimondja: mi az, amit tudok? Midőn e mufaj megalapításán gondolkodtam, elhatároztam, hogy szerénységben és egyszerűségben Kung-ce-n, Sókratésen és Montaigne-en is túl megyek. Még csak ki sem mondom, mindössze gondolom, hogy szeretnék valamit tudni.

Az olyan emberek, akik ilyen tudattal élnek, természetesen egyáltalában nem alkalmasak arra, hogy tanítsanak. Semmit sem tudnak jobban, mint más. Viszont rendkívül gyanakvóak azokkal szemben, akik a jobbantudás látszatával lépnek fel. A speak easyt tehát a személyesen fokozott felelősségu emberek számára alapítottam, akik ezt feketekavé, vagy tea mellett suru dohányzás közben alkalmazzák. Meggyőzési szándékuk nulla, tisztázási szándékuk ehhez képest a forrponton áll.

Úgy vettem észre, hogy aki speak easy mufaját használja, felnőtt, kellemes ember és jó állampolgár. Jó állampolgár valaki addig, amíg a társadalomnak nem okoz kárt érényeivel.

2.

Sókratész egy alkalommal azt mondta, hogy az igazságtalanságot jobb elszenvetni, mint elkövetni. Nekem az a gyanúm, hogy egyáltalában nem kívánt valami magas erkölcsi tételt megfogalmazni. Azt hiszem Sókratész a speak easy nagy előfutára volt, s ezek szerint óvakodott az általános igényű kijelentésektől. Jobb, ha az igazságtalanságot elszenvetem, mintha cselekszem, vagyis és más szavakkal: gyakorlatilag az ember, akivel az igazságtalanság csak történik, de nem márhatón kedvezőbb helyzetben van arról, mint

igazságtalanság csak történik, le nem mernek menni kezezőbb helyzetben van annál, mint aki az igazságtalanságot elköveti. Miért?

Önkéntelenül a világtörténet sok-sok hivatalfőnökére gondolok, aki rendelkezési alapját néhány kedves emberének osztja el, és a nagy többségnek semmit sem ad. Mi történik erre? A dolog kiderül. A dolgok természete, hogy kiderülnek. A kijátszottak elkezdik gyűlölni a főnököt: természetesen. De ami történik, az ennél fontosabb. A hivatalfőnök kezdi el gyűlölni mindazokat, akiknek dugsegélyt nem adott. Elkezd gyűlölni őket rendkívül egyszeru okból, azért mert lelkiismerete rossz, és lelkiismerete a kijátszottak miatt rossz. Attól reszket, hogy azok a csalást meg fogják bosszulni. Elkezd üldözni őket. Alkalmat kerse arra, hogy megszégyenítse és megbüntesse őket. Elkezd velük értelmetlenül komiszkodni. Mindezt azért mert nem adott nekik dugsegélyt.

Az ember könnyen azt gondolhatná, hogy a kijátszottak és megcsaltak, vagis akikkel az igazságtalanság esett, ökölboszorított kézzel turnek és a csalót és azt, aki az igazságtalanságot elkövette, vagyis a hatalmast, gyűlölik és gyűlölik és ennel forróbb gyűlölet egyáltalán nincs. A valóságban azonban ez a gyűlölet elenyészik amellet, ahogy a hatalmas gyűlöli azt, akit megcsal és kizsákmányol. Mert az, aki az igazságtalanságot csupán elszenvedi, az semmi egybet nem tesz, csak elkeseredetten és fogcsikorgatva gyűöl. De az, aki az igazságtalanságot elköveti, az reszketve és hunyászan és bújkálva és titokban és rossz lelkiismerettel gyűöl.

Ezért mondja Sókratés, hogy sokkal jobb annak, aki az igazságtalanságot elszenvedi, mint annak, aki elköveti.

Amiből aztán a következményeket mindenki szabadon és támogatás nélkül levonhatja. Százszázalékos biztonsággal meg fogja tudni állapítani, hogy először is a gyűlölet közösségfelbontó tény s éppen ezért szociális buncselekmény. Ez a buncselekmény pedig nem a kizsákmányolt és elnyomott és megcsalt ember részén van, hanem az ellenkező részen, vagyis a kizsákmányoló és a hatalmas részen. Ez a nagyobb gyűlölő. Ez a gyűlölő rémületből és félelemből és reszketve és rejtőzködve és rossz lelkiismerettel gyűöl. Ez a szociális gonosztevő. Ő az, aki az igazságtalanságot elköveti.

Akinek hazudok, az kevésbé gyűöl engem, mint ahogy én kénytelen vagyok gyűlölni azt, akinek hazudtam. Akit kifosztottam az kevésbé gyűöl engem, mint ahogy én kénytelen vagyok gyűlölni azt, akit kifosztottam. Ennél természetesebb egyáltalán nincs. ha egyszer egy pincér egy forinttal megcsalt, abba a vendéglőbe nem megyek többé szívesen, mert a pincér úgy gyűöl, hogy ott-tartózkodásomat megrontja. Már nem pincér többé, hanem szociális gonosztevő, aki szeretne megölni, hogy ne legyen miattam lekiismeretfurdalása. Akinek főbérője csak egyetlen pár harisnyáját ellopta, az a legjobban teszi, ha sürgősen más szobát keres, mert gazdájának gyűlölete életét turhetetlenné teszi. Vedd tudomásul, hogy aki megsértett az jobban gyűöl, mint te gyűölpsz a sértésért. Aki irányodban rosszhiszemu volt, az örök ellenségeddé lett. Aki rágalmazott téged az bosszút fog állni rajtad, amiért rágalmazott téged. A kizsákmányoló gyáros a legszívesebben kiirtaná munkásait, akiket állandóan kizsákmányol. A hatalmas, ha lehetne, vízözönt bocsátana országára, hogy megfojtsa azokat, akiknek hazudik, akiket megcsal, kizsákmányol és akiknek életét tönkretesz. A közösségrombolás nem annak a részéről történik, aki az igazságtalanságot elszenvedi, hanem annak a részéről, aki az igazságtalanságot elköveti.

3.

A frappáns emberi bolondságok közül egyet sem tartok csodálatraméltóbbnak, mint azt a szenvedélyt amelyről a történelemben oly sokat olvastam, hogy emberek hatalomra éhesek és a hatalmasokat irigylik. Igazán nem tartozom azok közé, aki Caesarnak oly csodálattal adóznak. Caesar nem olvasta, vagy ha igen, nem értette Sókratést és nem tudta, hogy merő hatalomra építeni és igazságtalanságok sorozatát elkövetni, abból nem jöhet ki semmi, legfeljebb szociális buntény. Ebből a szempontból teljesen Csuang-ce álláspontján vagyok, aki ismételt felszólításra sem vállalt állami hivatalt. Csuang-ce látta, hogy a hivatal elvállalása okvetlenül igazságtalanságok elkövetéséhez s ezáltal közösségromboló aktivitáshoz vezet. Csuang-ce éppen olyan okos ember volt, mint Sókratés, vagyis volt olyan okos, hogy tudta mit jelent igazságtalanságot elkövetni. Annyit jelent ez, mint gyűlölni mindazokat, akikkel szemben valaki az igazságtalanságot elköveti. Csuang-ce ismerte a mandarinokat és a hivatalnokokat és a vámosokat és adószedőket.

Alig elt ember, aki oket jobban ismerte volna. éppen ezért tudta, hogy az az indolencia és pökhendi brutalitás, ami a hatalom exponenseiben megmutatkozik, a hatalom állandó rossz lelkiismeretét és a rossz lelkiismeretből fakadó csillapíthatatlan gyűlöletét azok iránt, akikkel szemben igazságtalanságot követ el, bámulatos módon igazolja. Igen, gyakran bámulni tudtam azokat az embereket, akik annyira epekednek egy kis hatalomért, akik a hatalmasokat irigylik és főképpen azért irigylik, mert azok annyi igazságtalanságot követnek el, amennyit csak akarnak. És ha ezek az emberek aztán csak fikarcnyi hatalomhoz jutnak, tényleg azonnal hatalmaskodni kezdenek. Azt kívánják, hogy egyre több csillaguk legyen és minél büntetlenebbül minél több igazságtalanságot követhessenek el. Ezenfelül azt is hiszik, hogy ebből nem csak hasznuk lesz, hanem még valami nagy dolgot is csinálnak. Azt hiszik például, hogy a közösség, sőt a közösség rendje az ő tevékenységükön nyugszik. Nem veszem tőlük zokon. Csak azt teszik, amit a mandarinoktól látnak. A hibát mindössze ott követik el, hogy a dolgot nem gondolják végig és nem olvassák Sókratést. Nem értik, ha igazságtalanságot igazságtalanságra halmoznak, a rend nemcsak hogy nem áll helyre, hanem éppen ellenkezőleg a felfordulás egyre nagyobb lesz. Egyre nagyobb lesz, nem azért, hogy a mandarinokkal szemben egyre nő azoknak a gyűlölete, akiket kizsákmányolnak, hanem, ha tudatlanul is, de annál szélsőségszerűbben egyre nő és nő azoknak a gyűlölete, akik az igazságtalanságot elkövetik. A felfordulás oka, igenis, a közösség felbomlásának, a szociális zurzavarnak az oka a hatalmasok gyűlölete. Miért? Mert az igazságtalanság közösségromboló.

4.

Paradoxonom íme a következő: mi mindnyájan azt hittük, hogy a mandarin a közösség önfenntartó szerve, - most meg rá kell jönnünk arra, hogy éppen ellenkezőleg, a mandarin a közösségrombolás szerve. A mandarin saját létezésével nem az igazságot a rendet és jólétet tartja fenn, hanem ellenkezőleg, a hazugságot, az erőszakot és a kizsákmányolást. Egy mandarin jó vagy rosszhiszeműsége pontosan lemérhető azon, hogy mennyit hazudik. Egy mandarin jó vagy rossz lekiismerete mindig lemérhető azon, hogy mennyire iszonyodik a kritikától. Az őskortól kezdve az emberek legnagyobb része, ha gondtalanul nem is azonosította a társadalommal, de feltételezte, hogy ők a társadalomnak elsőrendűen fontos élettevékenységét végzik. Ezek után indokolt annak feltevése is, hogy a mandarin nem a közösségért, hanem a közösség rovására él és csak annyiban élhet meg, amennyiben a közösséget destruálnia sikerül. A mandarin akkor erős, ha a közösség gyenge. A közösség akkor erős, ha a mandarin gyenge. A mandarin nem akkor hatalmas, ha a közösség virágzik, hanem ha a nép ínségben él és az emberek java börtönben van. A társadalom ereje nem azon múlik, hogy milyen pasa-, vagy mandarin-, vagy vezír-kart teremt, hanem azon, hogy a pasákat és vezíreket milyen mértékben bírja ki. Ahogy Spinoza mondta: egy közösség ereje attól függ, hogy mennyi parazitát tud eltartani. Végre is nyíltan fel kell vetni azt, hogy mi lenne, ha belátnánk, hogy a vezír a közösség első számú ellensége. Nehogy félreértés legyen, ismétlem; a vezír a közösség első számú ellensége, aki abból él, hogy igazságtalanságokat követ el, aki szociális gyűlölködést szít azokban, akiket kizsákmányol és önmagában, aki kizsákmányol. Igen, végre is fel kell vetni a szociális buntény kérdését.

Most az a probléma, hogy igaza van-e T.S. Eliot-nak, amikor ebben a dologban az államot teszi felelőssé, mint a szociális buncselekmény forrását és törvényt ajánl az állam ellen: law against the government and against the pilice.

A magam részéről T.S. Eliot ajánlatát abszurdnak tartom. Elsősorban és mindenekfölött azért, mert az állam ellen való védelmet nem kívánnám pont az államra bízni. Rosszabb fórumra igazán nem is bízhatnám. A védelmet ugyanis csak az állam garantálhatná, ez pedig lehetetlen. Senki sem állhat helyt olyan törvényért, amelyet ellene hoztak. Semmit sem tartanék kiáltóbb nonszensznek, mint olyan államilag fenntartott intézményt, amely az állam nevében igazságot szolgáltatna azoknak, akikkel szemben az állam igazságtalanságot követett el. És tegyük fel, ha a bíróság az államot elítélné, ugyan mit tehetne? Három évi börtönre ítélné, mert igazságtalan adótörvényt hozott?

Fegyházbüntetéssel sújtaná, mert gaz deportálási rendeletet adott ki? Életfogytiglani kényszermunkára ítélné, mert hatalmi ösztönből olyan háborút üzent, amelyet elvesztett? Politikai jogaitól fosztaná meg, mert pribékjeinek megengedte, hogy a pusztán gyanúsítottakat is megverje és kínozza? Az állam tudjuk nem valódi, hanem jogi, vagyis nem létező személy. Morálisan felelős pedig csak valódi személy lehet. Az államot nem lehet megbüntetni. Tudomásul kell vennünk, hogy a világon egyetlen morálisan autonóm és zárt egység él, és az az individuális lény. A közösség és az állam ennek csak analógiája.

Isten nem az államot teremtette a saját képére, hanem az embert. Ebből nem engedek. Éppen ezért gondolataiért, szavaiért és tevékenységéért felelős csak individuális lény lehet. A gyakorlatban így is van és mindig így is volt. A hibás előadásért a zenekart nem tehetem felelőssé. Az intézmény felelősségrevonhatatlan. Az állam ellen való védelem gondolata éppen olyan abszurd, mint az, hogy mi személyes lények, személytelen erővel szemben megvédhetők vagyunk. T.S. Eliot ajánlatát ezennel a magam részéről elvetettnek kell tekintsem.

Nem hiszem, hogy a rossz pápa érv a kereszténység ellen. Tudjuk a vezír nem érv az állammal szemben. Éppen ezért az Eliot-féle törvényjavaslattal szemben a vezíreknek azt mondhatnám: Tisztelt uraim, ne fáradozzanak hiába! Tudom, önök mindent elkövetnek, hogy az államot, az emberi együttélés törvényes rendjét a jólétet és a biztonságot kompromittálják. Nem fog önöknek sikerülni. A magam részéről biztosíthatom önöket, hogy tudok disztingválni, az államot az önök tevékenységétől el tudom választani. Azt hiszem, ezt rajtam kívül mások is megteszik, ha nem is ilyen világosan. Lássák be, hogy igyekezetük fölösleges, én az államot komolyan veszem. Nem az államról, vagyis nem az intézményről van itt szó, hanem az emberről, a felelősségre vonható személyről, a mandarinokról, pasákról, és vezírekről. Az államot a játékból hagyjuk ki, mert ez a dolgot csak elkeni. Az államért mindig személy a felelős, többnyire néhány, vagy csak egy mandarin, vagy pasa, vagy vezír. Ez az én véleményem, mint már említettem személyes, tisztán személyes vélemény, nem személyteleníthető, nem intézményesíthető, mert a magam felelősségének tudatával mondtam ki.

5.

A legutóbbi harminc év alatt öröndetes felszabadulást élhattunk át. Ma tavasszal és nyáron a tavak és a folyók és a tengerek partjait, az erdőket és a réteket fél-, vagy egészen meztelen emberek árasztják el, akik lustálkodnak, napoznak, úszkálnak, játszanak, sétálnak, csónakáznak és közben szemmel láthatólag ragyogóan érzik magukat. Harminc évvel ezelőtt ezt az életet nem ismerték. Az én véleményem az, hogy ez a testi egészségkultusz erotikus felszabadulásunknak első nagy eredménye. Felbecsülhetetlen jelentőséget tulajdonítok annak a ténynek, hogy testi realitásunkat komolyan tudjuk venni. Nőink egyszerre megfiatalodtak, szépségüknek azelőtt oly rövid ideje legalább húsz évvel kitolódott. Férfiaink negyvenéves korukban nem eresztenek pocakot. A gyermekek nem félnek az erdőtől, az állatoktól, az esőtől, a szélről és a cserebogaraktól. Ettől a változástól el vagyok ragadtatva és alig várom azt az időt, hogy az egészségnek ezt a spontán kultuszát a pszichológiára is átvigyük és kitalálják mi az a lelki napozás és fürdés és kirándulás és légfürdő.

A felszabadulást nem adták olcsón. Alig lehetne izgalmasabb történet, mint megírni, hogy Goethe és Byron ideje óta milyen családi drámák, viszályok, botrányok és perek zajlottak le - mit kellett küzdeni a kispolgárság, az ügyészség, a vénkisasszonyok prűdériája, a mamák hisztériája, a nagybácsik puritanizmusa és a közvélemény rosszhiszemúsége ellen. De végülis elértük azt, hogy kis nadrágban gondtalanul fejest ugorhatunk a vízbe még hölgyek jelenlétében is, és egy csinos nővel feltűnés nélkül sétálhatunk a fasorban és gátlás nélkül beszélhetünk a szerelemről.

A pszichológiai felszabadulás egyik döntő következménye lesz jószólom, hogy szociális ügyeinkben is olyan gátlástalanok leszünk, mint erotikánkban és rejtett hatalmi ösztöneinket sikerül kitenni a napra. A szociális tájakon is otthon fogjuk magunkat érezni és nem félünk a cserebogaraktól. Persze, azt hiszem, addig még sokat kell küzdeni a nagybácsikkal és a vénkisasszonyokkal, az ügyészséggel, a közvéleménnyel és a mamákkal. A felszabadulás azonban többé fel nem tartóztatható. Szex és hatalom összefügg. Ha az egyik felszabadult a másikat is magával rántja. Az egész csak idő, éspedig remélem rövid idő kérdése.

Az erotikus felszabadulás volt a veszélyesebb. Itt a társadalmi bojkott fenyegetett. De hála nagy művészeinknek, Maupassant-nak, D.H. Lawrence-nek, sok festőnek, és költőnek és muzsikusként a csatát az egész vonalon megnyertük. Erotikus életünkben kezdünk ott tartani, hogy megértjük és követjük Bartók Cantata profana-ját, - mint a szarvasok; csak a tiszta forrás vizéből iszunk.

A hatalmi felszabadulás ma már csak egyetlen ponton múlik. Ez a pont, hogy miképpen sikerül magunkban a vezírt likvidálni. A vezírről az imént kifejtettem, hogy ez par excellence szociális gonosztevő. Ezt az archetípust ma, kevés kivétellel mindannyian magunkban hordozzuk és ez teszi lehetővé, hogy a vezír a közösségben is megjelenjen. Ha ezt mi magunkban semlegesítjük a vezírnek a közösségben sem lesz semmi értelme és

személyiségünkben semlegesül, a vezírek a közösségekben sem lesz semmi értelme és mert nem lesz értelme, nem lesz létjogosultsága. Mihelyt nem fogunk zsebünkben valaki számára fenntartott pofonokat őrizni, nem lesz többé becsvágyunk, hogy valakit a koncentrációs táborba küldjünk, abban a pillanatban intrika és taktika és pletyka és hazugság és rejtőzködés hazugság-érdekességét elveszti. Nem fogjuk többé méltányolni, ha valaki képmutató és rágalmoz és irigykedik és bosszút áll és orvtámadást intéz.

6.

A dolog, ismétlem, egyáltalában nem könnyű és nem egyszerű. Csak gondoljuk el, hogy a magas művészetet kivéve milyen kevés támaszunk van. A vezírek mindent elkövettek, hogy tudományunkat és művészetünket, köz- és magánéletünket, sőt vallásunkat is skandalizálják. Valótlant állítanak, ha azt mondanám, hogy nem volt sikerük. Nézzük meg, hogy az emberek többsége milyen regényt olvas, milyen színdarabot, milyen filmet néz meg. Íme a bunyugi regény és a zacharinos film, a kémtörténetek tömege szabotázzsal, tömény Gestapo és koncentrációs-tábor-romantikával telítve, tömegmészárlási jelenetekkel, bosszúval, gyűlölettel, kegyetlenséggel, bombázásokkal, tuzvésszel, hogy még az öreg-öreg nagyanyóka is az öldöklés eszelős lázától csillogó szemmel kószolgatja a pompás rémségeket és hozzászokik nemcsak ahhoz, hogy ez volt, hanem ahhoz is, hogy - ki tudja? Az egész dolog pont olyan, mint az öntudatlan felkészülés még ennél is nagyobb borzalomra, mint ami volt.

Nem óhajtok szemet húyni az előtt a tény előtt, hogy nem ismerek semmiféle művészetet, amely a Gestapo-izgalmak és a titkos feljelentések és üldözések és orgyilkosságok és hidrobantások és kivégzések borzalmainak méltó vetélytársa lehetne. De meg vagyok győződve arról, hogy az igény, amely a maga számára idegroncsolást követel, a vezír kezére játszik. A vezírnek nem érdeke, hogy mi emberek egészségesek legyünk és hogy ízlésünk magas és válsztékos legyen. A vezírnek egészen kiváló érdeke, hogy tele legyünk úgynevezett komplexusokkal és éjszaka rémlátomásaink legyenek, és idegroncsok legyünk és örömről leljük abban a moslékban, ami egy bestseller, vagy kémfilm, vagy trágár és pornográf regény. A vezír már régen rájött arra, hogy sokkal könnyebb feldúlt és megbomlott és idegbajos és hóbortos és mániákus és fanatikus és türelmetlen és az izgalomtól fuldokló embereket kormányozni, mint egészségeseket. Ezért például a vezír és a lélekgyógyász között határozottan feszült viszony van. A vezír egyáltalán nem örül annak, ha az orvos a lelki betegeket meggyógyítja. A pathológia a helyzetet a számára rendkívül megkönnyíti. A vezír, ismétlem, tudja, hogy a pszichopatakat sokkal könnyebb kormányozni, mint egészséges épeszu embereket.

Az a testi egészség amelyről beszéltem s az a lelki egészség, amely remélem ennek következménye lesz, okvetlenül provokálni fogja a hazugságok utálatát és a piszkos módszerek megvetését, a fülledt komplexusok felszámolását és ki tudja talán azt is, hogy egy idő múltán a bestsellerek eladatlanok maradnak, amozik üresek lesznek és az emberek Dickenset fogják olvasni.

7.

Nem tudok ellenállni annak az ösztönzésnek, hogy egyik kedvenc gondolatomról beszéljek. A vezírek viselkedésének megfigyelése közben azt gondoltam: milyen következményei vannak, ha valaki a többiekénél jobbnak hiszi magát. Saját életünkben láthattuk, mit jelent az, ha egy nép magát Isten választott népének (Herrenvolk) hiszi. Istennek azt hiszem, nincsen szüksége a mi hazugságainkra, még akkor sem, ha azokat vallásnak hívják. Az a nép tartja magát Isten választott népének, amely azt hisz, hogy neki szabad valami, ami a másnak nem szabad. Szabad például hatalmaskodni és kizsákmányolni, és hazudni és gyűlölködni és igazságtalanságot és szociális buncselekményt elkövetni. Szabad pedig azért, mert ő egészen más, ő jobb, mint a többi, vagyis ő a választott nép, a Herrenvolk. A nép Istennel különös, bizalmas, kivételes, protekcionális, csaknem haveri viszonyban áll, amely odáig terjed, hogy Isten bizonyos kisebb susukusok előtt jóindulatúan szemet húny, és úgy tesz, mintha nem látná. A végén azután, ha a bolt sikerül, Isten és az ő választott népe összekacsint és a profiton megosztóznak.

Egyesek azt mondják, hogy mindig lesz olyan nép, amely választottnak fogja magát tartani, mindig lesz ön maga által kiválasztott kegyt, vagy vallás, mert ez ugyanaz, amely

tartani, mindegy lesz önnyaga által kiválasztott kaszt, vagy vallás, mert ez ugyanaz, amely dehonesztáló korlátozottsággal nemcsak abban hisz, hogy az egyetlen hiteles kinyilatkoztatás birtokában van s ezen az alapon joga van a többivel igazságtalanságot elkövetni, hanem abban is, hogy Istennel bizonyos üzleti viszonyban áll és vele bizonyos tekintetben közös haszonra dolgozik.

A magam részéről azoknak, akik ezt tanítják, bármilyen sokan legyenek nem nagyon hiszek. Először is nem nagyon hiszek abban, hogy Isten a suskusok barátja lenne. Rendkívül aggódnék, ha így lenne, de olyan emberek, akiknek véleményét komolyan veszem, ezt az állítást nem erősítik meg. Másodszor meg nem hiszem, hogy ez a választott népben való hit ma már tartósan fenn tudjon maradni. Véleményem szerint a kereszténység a kiválasztott népben való vak babonát már régen megdöntötte, amennyiben az igazságot nem tette kiváltsággá, hanem minden ember számára megnyitotta. Megnyitotta főként azzal, hogy felismerte, Isten az igazság Istene. Az igazság pedig az, hogy amint Saint-Martin mondja: az emberiség történetében egyetlen ember sem nélkülözhető, éppen ezért a történetből senkinek az életét nem lehet kiktatni. Aki megkísérli, hogy egy embert elnyomjon, kizsákmányoljon, lerohanjon, elnémítson, szabdságjogaiban korlátozzon, az igazságtalanságot követ el. Senkinek emberi jogát nem szabad korlátozni, semmiféle ürüggyel, még azzal sem, hogy valamely nép, vagy kaszt, vagy vallás választottnak hiszi magát.

Ha az egyes kasztok, vagy vallások, vagy szekták ettől a felfogástól vérig lennének sértve, sajnálkozásomat fejezném ki, de véleményemen ennek ellenére nem tudnék változtatni. Nem óhajtom persze az tmondani, hogy mind egyforma. Erről szó sincs. Én csak azt hangsúlyozom, hogy egyiknek sincs oka büszkélkedni azal, hogy ő Isten választott népe. Emellett ki is tartok. A választottság alapján nem lehet elkövetni még a legkisebb igazságtalanságot sem. Nincsenek imaginárius kiváltságok. Egyikünk sincs a csálhatatlan tudás birtokában.

A vezírré és népére pedig semmi sem jellemző annyira, mint az, hogy belezavarodott az elavult, mondom, kereszténység előtti gondolatba és választott vezírré és választott népnek hiszi magát. E hitnek aztán irtózatoss következményei vannak. Említettem már, hogy a vezír jó-, vagy rosszhiszemusége mindig pontosan lemérhető azon, hogy mennyit hazudik. A vezír jó-, vagy rossz lelkiismerete mindig pontosan lemérhető azon, hogy mennyire iszonyodik a kritikától. Ha a vezír magát kiválasztottnak tartja, akkor már semmi egyebet sem tesz, csak folyton-folyvást hazudik, és folyton-folyvást iszonyodik a kritikától. Ahhoz persze túl ostoba, hogy megértse, miért jobb ő, mint a többiek, miért ő a kiválasztott s ennek ellenére miért kell szüntelenül hazudnia és a kritikától iszonyodnia. Hogyan egyeztethető ez össze? Ha ő a jó ember és a kiválasztott és a kinyilatkoztatás birtokában van, akkor miért fél és miért hazudik és miért iszonyodik a kritikától? A vezír persze nem az érzékeny problémák embere. Ebből a szempontból már mindnyájan igen jól ismerjük. A vezír összes gáztettei alól önmagát és népét eleve feloldozza azzal, hogy azt mondja: mi a kiválasztottak vagyunk, mi a Herrenvolk vagyunk, mi uralkodunk a földön. Nekünk szabad az, ami másnak nem szabad. És ebben a pillanatban az a gonosztevő, akit mindössze csak valamely szociális defektus juttatott szóhoz, most transzcendens igazolást nyert. A transzcendenciával nem lehet tréfálni. S ezért a vezír nem vicc. A vezír a világtörténelemben a legkomolyabb kísérlet arra, hogy a közösséget felbontsák és lerombolják.

A vezír paradoxona az, hogy mint szociális megváltó lép fel, mint a jó ember, sőt, mint kiválasztott ember, tarszcendens küldetéssel és az összes kenetekkel. A vezír ezért már nem is szociális, hanem vallásos lény. És a megváltás ürüggyével a vezír éppen kivételes hatalmánál fogva kísérletet tesz a közösségnek az alapokig való lerombolására.

8.

A paradoxon teljes theoretikus kiaknázását most nem lennék hajlandó vállalni, bármilyen hálásnak ígérek is, s ebben a percben nem is ez a cél. Annyit azonban még szeretnék említeni, hogy általában a bunöket, s így az igazságtalanságokat is végeredményben naívnak tartom. Igen, ez az, amit el óhajtanék mondani, hogy a bunök milyen elképzelhetetlenül naívak, sőt ostobák, sőt még enneél is több, a bunök valósággal tévcselekmények, amelyeket mi mindnyájan merő értetlenségből, mondjuk kellő morálsi gyermekszoba híján, fejletlen és kóros szocialitás következtében követünk el. A bun abból indul ki, hogy az ember a bun révén valamely valóságos előnyhöz jut. Micsoda idiotizmus! A szociális bun abból indul ki, hogy az ember hatalmi előnyhöz jut. Micsoda

éretlenség! Mert a bunt elkövető ugyanakkor nem látja, hogy minden bun, s így a szociális bun is, első következményében és azonnal izolál. A bun az embert a másik embertől eltávolítja, és pedig mint Sókratés halhatatlan megjegyzése alapján felállított paradoxonomban kifejtettem, nem az elnyomott részéről, hanem annak a részéről, aki az igazságtalanságot elkövette.

A szociális hazugság erre kiválóan jó példa. A vezírről tudjuk, hogy jó vagy rosszhiszeműsége pontosan lemérhető azon, hogy mennyit hazudik. Azt vettem észre, hogy a történet folyamán a vezírek hatalmukat kivétel nélkül a közérdekből való hazugság követelményére építették fel. Lehet-e közérdekből hazudni? Hogyne lehetne? Mindössze azonban rettenetesen buta. Éppen ezért nem ajánlatos. Nem is célravezető. nemhogy nem intelligens, hanem puerilis és azért nem is praktikus. A magam részéről a közérdekből való hazugság módszerét, mint minden szociális és egyéb igazságtalanságot olyan éretlen kamaszságnak tartom, amely tetének következményeivel nincs tisztában. Aki közérdekből hazudik, az tulajdonképpen ellene dolgozik a köznek. Ellene dolgozik azért, mert a hazugság bun, a bun izolál, az izoláció kiszakít a közösségből és a közösséget destruálja. A közérdekből való hazugság defetizmus. Tiszta merő szociális buntény. Ezért azt hiszem, nem vagyok hajlandó engedni sem Sókratés megjegyzéseiből, sem paradoxonom egyetlen következményéből sem. A bun eredménye a rossz lelkiismeret, ez a többi embertől elszakít, a szocialitásból kizár és szomorú, bemocskolt, önmagával vívódó, neurotikus magányossá tesz, aki szociálisan használhatatlan, sőt aki úgy jár itt közöttünk, mint bunökkel fertőzött baktériumtenyészhely és mindenkit, akivel csak szóban vagy írásban érintkezik, inficiál.

A vezír persze olyan éretlen kamasz, hogy azt hiszi, a baj okai azok, akikkel szemben igazságtalanságot követett el. Tudja, hogy izolálva van, de nem veszi észre, hogy saját maga volt az, aki magát a közösségből kizárta. Elkezd taktikázni, gyűlölködni, intrikálni, erőszakoskodni. Elkezd gyűrni magában a vezírek örökös monológját: Ó, hogy gyűlölöm őket! Mit tegyek, hogy elkerüljem velük szemben az erőszakot? Mit tegyek, hogy ne alkalmazzak velük szemben iszonyú terrort? Meg kell ölnöm őket! Ki kell irtanom őket! Amennyire világtörténeti ismereteim megengedik, meg kell állapítanom, hogy a vezír végül tényleg meg is öli és kártja azokat, akik ellen igazságtalanságot követett el. Felbontja a közösséget, destruálja a népet, szétrombolja a szocialitást. Ezért mondtam, hogy a bun tulajdonképpen naivitás.

9.

Ezek után már igazán nem tudnék mást mondani, csak még azt, hogy az embernyúzás régi és modern módszereiről néhány megjegyzést teszek. Nem óhajtok természetesen történeti előadást tartani aaz őskori és ókori rabszolgaságról, szépen hangzó korszak-elnevezéseket konstruálni. A téma csábít. Milyen megejtő lenne a az archeológiai leletek alapján a kőkorszak emberkínzásáról beszélni. Mi.yen tüneményes fejezetet írnék a az egyiptomi mérgekről és az ókori nagy középítkezések munkaidejéről és munkabéireiről. A görög és római történet adatai kifogyhatatlanok lennének. A középkor és az újkor eleje pedig? Az embernyúzás története! A XV. században például Németországban vasból készült nőalakot használtak, amely belül üres volt. Az embereket az üregbe zárták és akkor bizonyos idő múlva az állandó plasztikus nyomás alatt a bezárt ember orra elváltozott, homloka eltorzult, szája, füle a szobor üregének alakját vette fel. A tökéletesen azonos arcú és alkú embereket így tömegével lehetett gyártani. Ez aztán az egyenruha. A régiek is tudta azért valamit. A szobor-hölgyet nürnbergi menyasszonynak hívták. Nem különös, hogy pont nürnberginek?

Később lehetne beszélni a postakocsik ideje és a biedermeier embernyúzásáról. Aztán lassan rátérni a modern korra, amelyet legszívesebben a könnyfakasztó gázok korának neveznék el. Ha a történetet valaha nekem kéne megírni, eredeti tételeimre mindig ügyelnék. Sohasem téveszteném szem elől, hogy az embernyúzás hatalmas technikáját nem az elnyomottak fejlesztették ki, hanem az elnyomók, vagyis nem azok, akik az igazságtalanságot elszenvedték, hanem azok, akik elkövették. Ha részemről ez a dolog feltevészerű is, azt hiszem védhetőnek látszik. Én ugyanis azt a hipotézist, amely azt bizonyítaná, hogy a nürnbergi menyasszonyt az elnyomottak találták ki, már csupán lélektani szempontból is tarthatatlannak ítélném. A társadalmi bonyodalmakat nem a nyúzottak, hanem az embernyúzó gyűlölködése és rettegése és rossz lelkiismerete keltette. A nyúzó és nyúzottak gyűlölete, mint paradoxonomban kifejtetni óhajtottam, fordított arányban áll, a nagyobb gyűlölő nem a megbántott, hanem az, aki bánt.

10.

A kibontakozás éppen ezért csak egyetlenegy lehet: nem bántani. Vannak, akik az embernyúzás technikájának tökéletesedését várják. Én magam nem szeretnék ezek közé tartozni. Kifejezett óhajom, hogy a technikának e részét a könnyfakasztó gáz korszakával ne csak lezárjuk, hanem miután a tökéletességnek ezt az igen magas fokát elértük, térjünk észre, vesük le a kamaszságot és legyünk érett emberekké. Az egész dolog azt hiszem ezen múlik. Ez nem nagy moralizmusok, hanem a felnőtttség kérdése. Ne komiszkodjunk egymással. A komizság holtbiztosan megbosszulódik, mint a paradoxonból kitunt: elsősorban nem azon, aki a komizságot elszenvedi, hanem azon, aki ezt elköveti. A múltban ezt kivétel nélkül minden esetben így történt. Sajátságos, hogy én ezt gyermekkoromban is tudtam. De a kamaszkorra jellemzően bár tudtam, hogy így van és mindig is így volt, mégis hittem abban, hogy most az egyszer, egyetlenegyszer, egészen kivételes esetben, ki tudja, talán pont reám való tekintettel nem így lesz. Jellegzetes kamaszgondolkodás! Határtalanul restellem, de hiába, megtörtént. Most kénytelen vagyok magam felnőtt emberekért restellni, akik érett korban ugyanezt az éretlenséget követik el. A kivételben való hitet infantilisán bornírttnak tartom, a dementia praecox egy fajtájának, elszomrító éretlenségnek, még akkor is, ha történetesen magam vagyok benne részes. Sőt azt hiszem, hogy ez az eset már a kilinikákon kezelendô pszichoptahiás abnormitások közé tartozik. S azon a határon, amelyen túl csak a módszeres therápia kezdôdhet, elhallgatok.

Tudom, hogy a kibontakozás általam ajánlott módszere szubjektív. Elôre jeleztem azonban, hogy nem kívánok iskolát alapítani. Céлом éppen az, hogy szubjektív legyek s ez a kibontakozási módszer minden sugalmazási szándék elkerülésével úgyszólván magánhasználatomra készült. Senkit, de senkit nem kívánok rábeszélalni arra, hogy a módszert kövesse. Amit elmondok tehát senki se tekintse olyan rábeszélésnek, amely egy speak easyben különben is ízléstelen lenne.

11.

Azt a kényszerhelyzetet, amelybe a történet bennünket állított, s amit paradoxonom is jelez, úgy kívánom megoldani, hogy igyekszem nem elkövetni igazságtalanságot, vagyis senkit sem bántani. Engem bánthatnak. Sajnos nem kerülhetem el. nem éppen kellemes. Tudom azonban, hogy az igazságtalanságot elszenvedni a kisebbik baj. A nagyobbik az, ha elkövetem. És amennyire eszemnél vagyok, nem kívánook igazságtalanságot elkövetni. Ha valaki azonban velem igazságtalanságot követ el, éberem ügyelek arra, nehogy fejemet elveszítssem és első haragomban odavágjak. Ha valaki valamilyen hibámra figyelmeztet, például arra, hogy a tömegben tolakszom, kalapot emelek és az intést megköszönöm. Nem iróniából. Az iróniától mindenkit óva intek. Az irónia az álfelülemelkedés egyik mentális formulája, mint a részvét és a gög. A ressentiment terméke és ezért rossz. Sebez és ezért antiszociális. Kipróbáltam és nem vált be. Ha például a brutális kalauz kezébe kerülök, engedelmeskedem neki. Ismétlem, nem iróniából. Be kell látnom, hogy most ő a hatalmas és velem szemben igazságtalan volt. Szociális buncselekményt követett el. Ez az ember abban a pillanatban izolálta magát és a közösségből kiesett. A boldogtalan! Ha gúnyolom, akkor elzárnám az utat és nem tudna visszatérni. Segíteni kell neki. A feszültséget meg kell lazítani, emberileg kell hozzá szólni és meg kell neki bocsátani. De ezt is nagyon óvatosan. Nem részvétből. A részvét álfelülemelkedés és éppen ezért rossz. Nem nagy páthosszal bunbocsánatot hirdetni, mert az megszégyeníti. Nem haragudni rá. Egyáltalán nem haragudni, hanem visszaállítani a többi ember közé egy viccel, vagy szemhunyorítással, ami azt jelenti: no komám, nem vagy te ilyen disznó, ismerlek, ne csinálj magadból emberevôt. Gyere vissza a mi édes és meleg közösségünkbe, ahol mindannyian élünk s ahol annyira szeretünk élni.

Nem mondom, hogy ez az eljárás könnyű. Gyakorlás nélkül nem is megy. De a módszer nemcsak, hogy nem lehetetlen, hanem azt hiszem ez a természetes. Óvakodni kell attól, hogy valakit megbántsak, nehogy aztán bosszút kelljen állnom azon, akit megbántottam. Mert ha már valakit megbántottam, a jóvátétel sokkal nehezebb. Akkor a bosszúállás elől kitérni csaknem reménytelen.

12.

Mindíq meqvolt az a qvanúm, hoqv az emberek igen naqv többsége nem rossz, hanem jó,

de pathológ módon jó, saját feje szerint, saját külön igazságeszméje szerint, mondjuk így fixa ideája szerint. Az ilyen jóság persze szociális szempontból a semminél is kevesebb. Mert ez a fixa-idea jóság szociális szempontból nem csak rossz lehet, hanem lehet egészen rossz is, lehet buntény is, mint ahogy azt a vezírek és pasák és adószedők és mandarinok esetében a napnál is világosabban láttuk. A probléma tehát nem a jóság, hanem a pathológ fixa-idea.

Elképesztő, hogy az emberek legnagyobb része mennyire fél attól, hogy ilyen értelemben jó legyen. Mennyire fél például attól, hogy áldozatot hozzon, fél a segítségtől, az őszinteségtől, a szótartástól, a szolidaritástól. És ugyanakkor milyen magától értetődőnek tartja, ha áldozatot és segítséget megtagad, ha elárul, ha hazudik és félrevezet és pletykázik. Miért tartja oly természetesnek a gátságot és miért tartja természetellenesnek a jóságot? Miért hiszi, hogy akkor erős és félelmetes és ijesztő és hatalmas, ha pimasz és alattomos és durva és kegyetlen és aljas? És miért hiszi, hogy akkor gyenge, ha derék és szavahiható és tisztességes és áldozatkész? Miért jobb gorombának lenni, mint udvariasnak? Megmondom. Azért mert az emberek, mint Caesar nem olvassák Szókratészt, vagy ha igen, nem értik meg. Azt hiszik, aki az igazságtalanságot elszenvedi az van alul, aki elköveti az van felül. Az emberek nagy része ilyen extrém paradoxiaiban él, és ha életével csődbe jut, még csodálkozik. Nincs mit csodálkozni. Az igazságtalanságot elszenvedni nem valami nagy öröm, azt nem mondom, de még mindig határtalanul jobb, mint az igazságtalanságot elkövetni. Aki ezt a gondolatot megfordítja, az vegye tudomásul, hogy belépett az embernyúzó közbe és vonja le a következményeket.

Türelem. Ha goromba ember csapdájába esem, azt gondolom, hogyan kívánhatnám azt, hogy irányomban külön legyen, mint saját maga irányában? A kapzsi, a hazug, az áruló, a hataloméhes, abornírt emberrel szemben szintén ezt kell tennem. Ördögösök, akik démonjaiktól sokkal jobban szenvednek, mint én, aki mindössze pillanatnyi érintkezésben vagyok velük. Ó igen, nekem könnyű dolgom van, hiszen faképnél hagyhatom őket! De mit tegyenek ők? Sohasem szabadulhatnak önmaguktól. Micsoda végzet! Nem eltaposni őket, hanem segíteni kell rajtuk.

Türelem. Az igazságtalanságot elszenvedni, de nem elkövetni, nem elkövetni soha, soha nem elkövetni. Hajlandó vagyok azért, hogy igazságban éljek, rosszabbul élni? Többet szenvedni? Mert ez a kérdés. Milyen jó lenne, ha erre a kérdésre azt tudnám mondani, hogy igen, hajlandó vagyok.

Nem sok? Tényleg nem sok. Ennyi telik. Nem is pozitívum? Valóban nem az. A pozitív jótól nagyon messze van, az egész mindössze annyi, hogy a bántást igyekszem elviselni, azt pedig, hogy valakit megbántsak igyekszem elkerülni. A magam részéről úgy vettem észre, hogy a megbántásnak ez az óvatos elkerülése, ha jéghideg is, szociálisan még mindig sokkal magasabbrendű érték, mint olyan szenvedélyes megnyilatkozás, amellyel valakit, valamely fixa ideás igazság nevében megsértek.

Egyáltalán van-e a rosszal szemben más magatartás, mint az, hogy az ember a rosszat elkerüli? Kung-ce azt mondja: Tévedéseket támadni ártalmas. Aki a rosszat támadja csak erősíti. Az egyetlen módszer ignorálni. Kiéheztetni. Hátha akkor elsorvad és ki tudja talán el is tunik.

Rendkívül szégyellném magam, ha valaki feltételezné, hogy prédikálni akartam és híveket óhajtottam szerezni. nem volt szándékomban. Azt a módszert, amelyet elmondtam, kizárólag személyes használatomra gondoltam ki s amennyire lehet és tudom valósítom meg, mert realizálás nélkül a dolog semmit sem ér. Úgy gondolom, hogy ezen a területen néhány lépést már sikerült tennem. Ha hibát követek el, meg tudom magam fenyíteni. Ezért vagyok én és minden autonóm személy végtelenül előnyösebb helyzetben, mint bármely intézmény, vagy akár az állam is lehet. Semmiféle intézmény önmaga fölött nem ítélhet és nem gyakorolhat önkritikát. A személy kiváltsága, hogy ezt megtehesse és megtegye és önmagát ellenőrizze. Csak a személynek van lelkiismerete.